

סיכום המאמר: אזרחות והחלמה: שני מושגים שלובים להחלמה-אזרחית

ז'אן-פרנסס פלטייה מרק קורבייה ושות'

קנדה, 2015

Pelletier, J. F., Corbière, M., Lecomte, T., Briand, C., Corrigan, P., Davidson, L., & Rowe, M. (2015). Citizenship and recovery: Two intertwined concepts for civic-recovery. *BMC Psychiatry*, 15:37, 1-7.

נכתב במסגרת פרויקט חומר מקצועי בעברית של אתר יספר"א - ispraisrael.org.il

סוכם על-ידי אילה פרידלנדר כץ בהמלצת דר' מקס לכמן

קריאת הסיכום אינה מהווה תחליף לקריאת המאמר המלא!

רקע

גישת ההחלמה השיגה תמיכה במדיניות בריאות הנפש ברחבי העולם דובר האנגלית ומאמצים רבים מושקעים ביצירת טרנספורמציה של שירותים ומערכות כדי להשיג תוצאות מכוונות-החלמה. מעבר להפחתת תסמינים פסיכיאטריים, מדיניות ומערכות מכוונות החלמה בבריאות הנפש מסייעות למתמודדים לחיות בקהילה ויתירה מזאת, להפוך להיות ולהישאר חברי הקהילה. קיימות כמה התערבויות מבוססות ראיות המתמקדות בשיקום פסיכיאטרי והכלה חברתית של מתמודדים. אינטראקציה חברתית, החיונית לחברות בקהילה, קשורה להתפתחות ושמירת יחסי גומלין בין חברי הקהילה, שכל אחד ממרכיביה הם אזרחים-שותפים (co-citizens) זה כלפי זה. אזרחות מתייחסת לחוזק הקשרים של אנשים אל הזכויות, האחריות, התפקידים והמשאבים שמציעה החברה לאנשים באמצעות מוסדות ציבוריים וחברתיים ומתייחסת למערכות יחסים שיש בהן קשרים קרובים, רשתות חברתיות תומכות וחיים משותפים בקהילה.

החל משנת 1994, בשלבים המוקדמים של תנועת ההחלמה, פיתח פישר מודל העצמה, המבוסס על עקרונות שנבעו מניסיונם של צרכנים בהחלמה. בין עקרונות אלה הוא עיקרון ההתייחסות לאדם כאדם שלם: Personhood: "כולנו בני אדם באופן מלא וזכאים לכבוד ואזרחות מלאה". דיוידסון ועמיתיו הציעו כי כאשר נוצרת תחושת העצמה ושליטה על חייהם, יכולים אנשים בהחלמה להתחיל לדרוש את אותן הזכויות והאחריות כשאר האזרחים. תמיכה במתמודדים לממש זכויות ואחריות של אזרחות עשויה להוות תנאי מקדים להחלמתם ולא גמול סופי התלוי בהתגברות של האדם על מוגבלותו תחילה. אמנם, כמעט מההתחלה הזכירו חסידי ההחלמה את נושא האזרחות, אך לעתים נדירות הגדירו את המושג ולא נעשה ניסיון למדוד אותו באופן אמפירי. אחת ממטרות המחקר הנוכחי היא לתרום למילוי הפער הזה באמצעות השוואת שני כלי מדידה: האחד עוצב להערכת אזרחות והשני להערכת החלמה מפרספקטיבה של אנשים בהחלמה.

באופן כללי, מדובר בשני מתארים של החלמה בולטים במגוון נקודות המבט הקיימות: שיקום התפקוד והעמקת השלומות – Wellness – בריאות שלמה גופנית ונפשית. כאשר החלמה נראית בעיקר כניהול של סימפטומים, מתמקדות הבחירה והאחריות האישית בפנייה והיענות לטיפול. מודל "קליני" כזה כולל גם תפקודים חברתיים, אבל מנקודת מבט מקצועית. במקום להתמקד בעיקר בהקלת הסימפטומים וניהולם, הגישה השנייה מאירה בזרקור רחב יותר את שיקום הדימוי העצמי, הזהות והשגת תפקידים בעלי משמעות בחברה. בעוד שמודל ההחלמה הקלינית התמקד ברמיסיה של סימפטומים ושיקום תפקודי, הזווית השיקומית של החלמה הציגה קונספט יותר סובייקטיבי ובעל אוריינטציה צרכנית, אשר מתמקד בחיים המלאים לנוכח או למרות מוגבלות מתמשכת. הבנה זו של החלמה שואבת מהתנועה הצרכנית בבריאות הנפש ומתייחסת לזכויותיו של אדם להכוונה עצמית והכלה בחיי קהילה, למרות מצב המגבלה.

למרות שספרות על החלמה הזכירה מידי פעם את נושא האזרחות, התייחסויות אלה היו לרוב דלילות ומעורפלות. כלים שונים פותחו להערכת החלמה אך עד לאחרונה לא היה כלי זמין להערכת אזרחות מנקודת מבט של אנשים בהחלמה. בסקירת ספרות בעזרת מילות החיפוש "אזרחות", "מדד" ו"בריאות הנפש", עלה רק מדד אחד להערכת אזרחות, ככלי שמיועד ספציפית להערכת הרמה שבה תופשים מתמודדים את עצמם כבעלי אזרחות מלאה. מן הצד השני, חיפוש באמצעות המילים "החלמה", "מדד" ו"בריאות הנפש" העלה 392 אזכורים ספרותיים, בהם הסולם להערכת החלמה (Recovery Assessment Scale: RAS), שפותח כמדד תוצאה להערכת תכניות, בדומה למדד האזרחות. מדד זה זכה לביסוס מחקרי משמעותי ובין הכלים הקיימים להערכת החלמה זכה למירב הפרסומים.

מדד האזרחות פותח לאחרונה ובמחקר הנוכחי בוצע מהלך של תיקוף המדד ובחינת מהימנותו, אשר נדרשו במסגרת פרויקט מחקרי בקוויבק, קנדה. המחקר ביקש לבחון את הקשר ההדדי בין מכוונות להחלמה לבין מכוונות לאזרחות במסגרת תעסוקה נתמכת. למרות שאזרחות היא מושג שונה, היא חופפת במידה מסוימת את ראיית החלמה של תנועת הצרכנים בבריאות הנפש. כיוון שניתן לצפות לכך שהחלמה ואזרחות הם מושגים קשורים, מדד האזרחות צפוי להציג תוקף מתכנס עם מדד החלמה. בהתאם, נבחן התוקף המתכנס של מדד זה עם מדד החלמה RAS.

מדד האזרחות הוא סולם בן 46 פריטים המדורגים בטווח 1-5 (5=מסכים מאוד; 1=מאוד לא מסכים). הפריטים בסולם מתייחסים לחמישה תחומים: צרכים בסיסיים, מעורבות בקהילה, הכוונה עצמית, נגישות לשירותים, וכבוד מצד אחרים.

מדד החלמה RAS משמש להערכת מגוון היבטים של החלמה מנקודת מבט של אנשים עם מחלות נפש, עם דגש ספציפי על תקווה והכוונה-עצמית. הכלי המקורי מורכב מ-41 פריטים וגרסה קצרה יותר מכילה 24 פריטים. הפריטים מדורגים בטווח 1-5 (5=מסכים מאוד; 1=מאוד לא מסכים). המדד מכסה חמישה תחומים: ביטחון אישי; נכונות לבקש עזרה; אוריינטציה של מטרות והצלחה; הישענות על אחרים; והיעדר שליטה של סימפטומים. מדד זה לא תוקף עד כה בצרפתית ובמסגרת פרויקט המחקר עבר מהלך של תרגום ותרגום בחזרה לאנגלית.

לפיכך, מחקר זה מתמקד בתיקוף של מדד החלמה ומדד האזרחות בצרפתית והגדיר שלוש מטרות: (1) לבצע ניתוח גורמים סטטיסטי של שני הכלים להערכת תוקף מבנה למימדים הנבדקים; (2) לחשב את מהימנות הסולמות על כל מימדיהם; (3) לחשב מתאמים בין כל המימדים

משני הכלים להערכת התוקף המתכנס: תוקף מתכנס נבדק בסדרת מבחנים סטטיסטיים המראים אם המבנים שצפוי קשר ביניהם אכן קשורים.

המחקר כלל 174 מתמודדים דוברי צרפתית המשתתפים בתכניות ממשלתיות לשילוב תעסוקתי בקוויבק, קנדה, רובם מקבלי קצבאות. המשתתפים היו מאובחנים עם דיכאון, סכיזופרניה, הפרעה בי-פולארית, הפרעה טורדנית כפייתית, הפרעת פאניקה, הפרעת דחק פוסט-טראומטית והפרעת אישיות גבולית. הגיל הממוצע של המשתתפים היה 45.5 (ס.ת. 10), 54% היו גברים, כמחצית מהמשתתפים דיווחו על אבחנה על ספקטרום הסכיזופרניה. הפרעת חרדה, הפרעה בי-פולארית ודיכאון דווחו כל אחת על-ידי כ-13% מהמשתתפים.

דיון

הניתוחים שבוצעו לבחינת התוקף והמהימנות של שני הסולמות לאחר תרגומם לצרפתית מצביעים על תוקפם ומהימנותם. המחקר מציג קשר אמפירי בין אזרחות לבין החלמה, כשתי תופעות המקיימות חפיפה מסוימת. הממצאים מצביעים על מתאם בין חמשת המימדים של מדד האזרחות לבין חמשת מימדי סולם ההחלמה בהתאמה. אזרחות והחלמה נראות כשני מושגים שלובים ומשלימים. עם זאת, אין בכך כדי להציע קשר סיבתי בין שני המושגים. אין ביכולתנו לנבא, לדוגמא, שתכנית מכוונת-החלמה בהכרח תוביל לתוצאות טובות מבחינת אזרחות, או להיפך.

המטרה הרחבה של מאמר זה היא לתרום לשדה בהצגת זווית חדשה של ניתוח, משלימה לתפישות קליניות ושיקומיות. הבדלים בתפישות לגבי משמעות המושג החלמה והיעדר קונצנזוס וכן העובדה שתפישת האדם לגבי החלמה שלו משתנה לאורך זמן, ידרשו בעתיד דיוק רב יותר בעיצוב מחקרים. כדי למנוע את מה שכינו סלייד ועמיתיו "ניצול" של החלמה, דרושה יותר בהירות בשדה, שבה חוקרים יפרטו, לדוגמא, לאיזו נקודת מבט של החלמה הם מתייחסים. למעשה, מחברים הכותבים על החלמה לעתים רחוקות מפרשים האם הם כותבים מזווית של החלמה קלינית או החלמה שיקומית. החלמה שיקומית מתמקדת בתחושת החיים הסובייקטיבית ובשינוי הטיפול בבריאות הנפש, יותר מאשר בהבטחת ההשתתפות המלאה של מתמודדים כחברי קהילה. אזרחות, ובמרכזה החברות בקהילה, יכולה לסייע להבחין בין היבטים שונים אלה של החלמה.

כיוון שהחלמה מניחה קיומה של אינטראקציה בין גורמים הקשורים לאדם ולסביבה, ראוי לשלב יחד את סולם האזרחות ואת סולם החלמה כמדדי תוצאה לשירותים מכווני-החלמה ומכווני-אזרחות. אינדקס משולב כזה יכלול 10 מימדים: נגישות לשירותים; צרכים בסיסיים; אוריינטציה של מטרות והצלחה; מעורבות בקהילה; היעדר שליטה של סימפטומים; ביטחון אישי ותקווה; הישענות על אחרים; כבוד מצד אחרים; הכוונה-עצמית; ונכונות לבקש עזרה. כל פריט יכול לקבל תשובה על פני סולם בטווח 1-5 ובסה"כ 47 שאלות.

ללא ספק, ישנה מחויבות עולמית גוברת להחלמה, בתור הציפייה עבור אנשים עם מחלות נפש. החלמה היא תהליך שבו האדם נעשה מעורב על מנת להבין כיצד לנהל את ההפרעה ולחיות איתה. החלמה ואזרחות אינם דברים שנותני שירותים יכולים לעשות בשביל מתמודדים ואינם דברים שניתן לקדםם בנפרד מטיפול ושירותים קליניים אחרים או אחריהם. שימוש בסולם משולב של אזרחות והחלמה כמדד תוצאה לשירותים קיימים יכול להוות נקודת התחלה, לצד מאמצים להשגת ראיות חדשות ממחקרים נוספים על אזרחות וחברות של מתמודדים בקהילותיהם.

אזרחות והחלמה הם מושגים קשורים, אך בהחלט אינם זהים זה לזה, כפי שהחלמה ודימוי עצמי אינם מושגים זהים. מחקר נוסף נחוץ על מנת להעריך האם ובאיזו מידה מושגים אלה מובחנים ושונים.

סיכום

מחקר זה מספק תיקוף נוסף למדד האזרחות ולסולם הערכת החלמה (RAS). תוצאות ניתוחים סטטיסטיים שבוצעו תומכות בתוקף ובמהימנות של כל אחד מהמימדים שנבדקים בסולמות אלה. מתאם מובהק נמצא בין סולמות אלה לבין תת-הסולמות המרכיבים אותם, המחזק את תוקף ההתכנסות של הכלים. התכנסות זו מציעה כי ניתן להשתמש במדד האזרחות ובמדד ההחלמה כהשלמה להנחות הקיימות להערכת החלמה-אזרחית (Civic-recovery), כמדד תוצאה משולב להערכת תכניות. עם זאת, דרושה חקירה נוספת של מבנה חדש זה.